

והרא"ש פירש שנקט פרת להוציא נהרות קטנים הגדלים אפילו בימי תשרי על ידי מעט מטר. ויש מפרשים לאידך גיסא: זרימת הפרת פוסקת במקומות מסוימים בסוף הקיץ בגלל החום ובליעת הקרקע [ובכלל ה'פרת' ארבעת הנהרות שבא"י] לכך אין לטבול בו אלא בימי תשרי אבל בשאר ימות השנה לא כי זרימתו נוצרת ע"י הגשמים והשלגים (עפ"י ראב"ד בבעלי הנפש ובהשגות הראב"ד פרה אדומה ו, י). ע"ע בסיכומים – פירוט שיטות הראשונים.

דף מא

'דדא ביה – כולא ביה. דלא דא ביה – מה ביה. דא קני – מה חסר. דא לא קני – מה קני. אין זה כפל דברים אלא שתי בחינות דעה הן; דעה המולדת לאדם בטבעו ודעה הנקנית מהחכמים והנבונים. ואין די לו לאדם בדעה הטבעית, ככתוב ואל בינתך אל תשען אלא צריך לקנות דעה, ואם אינו קונה הרי כל דבר אחר שקונה אינו כלום (עפ"י קרן אורה).

'כי הוה גמיר רבי תלת עשרי אפי הילכתא, אגמריה לרבי חייא שבעה מנהון... פירוש, היה יודע המשנה בי"ג פנים. כמו שהיא המשנה שסידר רבי והתוספתא שסידר רבי חייא שתי פנים, כך קבלה הוא בי"ג פנים שאינן שוין, ומתוך כך היה לימודו מרווח והיה צריך פלפול גדול ליישבן דלא ליקשו אהדדי כמו שמפלפלין ליישב מתני' וברייטא' (תורי"ד לעיל).

(ע"ב) 'היכי קתני, אילימא דרפואת נפש – בחנם, רפואת ממון – בשכר, ליתני הכי: 'מרפאהו בחנם אבל לא בשכר? אלא רפואת נפש – גופו, רפואת ממון – בהמתו. יש להעיר על פירוש הר"ן והרא"ש, שלפי ההוה-אמינא מדובר על מצב שנכסי חולה אסורים על הרופא, ובמסקנא להפך. והגמרא לא הזכירה שינוי זה.

אולם לפי מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (לעיל לג.) שכשנוטל שכר אינו נחשב כעושה מצוה ולכן אסור במודר הנאה – הרי גם לפי האפשרות הראשונה מדובר כשהחולה אסור להנות מן הרופא. וכשמרפא בשכר יצא הדבר מכלל 'מצוה קעביד' ואסור לחולה להתרפא ממנו. אלא שהרמב"ם בהלכותיו חזר בו ממה שכתב בפרושו למשנה (עפ"י אור שמח נדרים ז, א).

'לא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים' אעפ"י שהוא כלי גדול יותר מן התמחוי והקערה (מאירי) ויש בו מאכל מרובה (פרא"ש).

*

'ששאלת – מפני מה אין אומרים ב'אתה גבור' מלביש ערומים ופוקח עיורים, כמו 'רופא חולים ומתיר אסורים? אל תתמה, דלא קאמרינן בתחית המתים אלא השקול כתחית המתים כדאמרינן (פ"ק דתענית ובפ' אין עומדין) גבי גשמים: 'מפני שהיא שקולה כתחית המתים קבעו לה במחיה המתים. 'סומך נופלים' ו'מתיר אסורים' – בנפילתם של ישראל ואסוריהם משתעי, שהקב"ה סומכם ועתיד להוציאם ולהתירם כדכתיב כו' ותחית המתים תלויה בגאולתם של

ישראל. ו'רופא חולים' – אמרינן בפרק אין בין המודר 'גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה. שמשון ב"ר אברהם (שו"ת מהר"ם בר' ברוך כרך ג, תתריח).

*

חולי הגוף וחולי הנפש

'...דתרתי קאמר, רפואת הנפש ורפואת הגוף, דהא בהא תליא כמו שנאמר: הסלח לכל עונכי הרפא לכל תחלאיכי. דכל חליי הגוף של בני ישראל אינם במקרה כלל רק מקבילים ממש לחליי הנפש, כמפורש בתורה כמה פעמים, ומיד שמתרפא הנפש גם הגוף מתרפא' (ריש קונטרס תקנת השבים לר"צ הכהן).

וכזאת כתב רבי יוסף חיים בספרו בן יהוידע בפרוש הגמרא (מ.) 'ה' ישמרהו" – מיצר הרע, "ויחיהו" – מן היסורין.

והסרתי מחלה מקרבך. 'לכאורה צריך להבין תיבת 'מקרבך', היה לו לומר 'ממך' או 'מאתך'... כבאשר אנחנו זוכין לזה שהשם יתברך ישכון בתוכנו ובקרבנו, אזי בודאי נסתלק ונתבטל כל החולאים רעים, ואין שטן ואין פגע רע ואין שליטת שום דבר חיצוני בתוכנו ח"ו, כי כתיב 'לא יגורך רע' כו' וזהו והסרתי מחלה מקרבך – משום דבקרברך קדוש... או יאמר 'מקרבך' – היינו, שלא תצטרכו לבקש ולחקור אחרי הרופאים מומחים מאומות העולם, רק 'מקרבך' – רצה לומר, על דרך שאמרו חז"ל: מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים (אוהב ישראל – משפטים).

דף מב

דב ושמואל דאמרי תרוייהו: נכסים אלו עליך' לפני שביעית – אין יורד לתוך שדהו ואינו אוכל מן הנוטות אע"פ שהגיע שביעית... אדם אוסר דבר שברשותו אפילו לכשיצא מרשותו. ואם תאמר, התינה דבר שהוא שלו לגמרי ורשאי שלא להפקירו לעולם, אבל שביעית שנעשה הפקר בעל כרחו [והרי הפירות מופקרים מאליהם לדעת המבי"ט ועוד פוסקים כדלהלן], אם כן הרי נראה שקנינו מוגבל לזמן, וכיצד יכול לאסור עתה את הפירות הגדלים בזמן שאינו שלוי? [ואילו היינו אומרים כסברא המובאת בר"ן לפי הסלקא-דעתין, שכיון שחל האיסור תו לא פקע, אפשר דניחא, שאף בכגון קנין לזמן מוגבל מ"מ לא פקע האיסור. ואעפ"כ באומר 'נכסי' מותר כי מראש לא נדר אלא לזמן. אך בר"ן משמע שסברא זו אינה קיימת למסקנא].

ושמא י"ל שאינו קנין לזמן אלא הפקעה בשנת השביעית, הלכך בשעת הנדר בכחו לאסור אף לאותו הזמן שיופקע ממנו. ואפילו אם ננקוט שאין לו בעלות מעיקרא על פירות שביעית העתידים ואין יכול לאסרם, מ"מ האילן שייך לו לעולם הלכך חל הנדר לאסור את הנאת האילן.

ובזה מובן גם כן מדוע נחשב כאוסר דבר שברשותו והלא הפירות שהנטו בשביעית לא היו בעולם מקודם לכן ובשעה שבאו לעולם אינם ברשותו לאסרם (ע' חזו"א שביעית יט, כא-כב; מעדני ארץ הו, ה) – אלא שהאיסור חל על האילן והרי הוא ישנו בעולם מקודם.

ולפי זה אם יאסור בנדר רק את הפירות, דינו כנודר בשביעית. וצ"ב.

ולדעת הר"ש והרא"ש ופירוש הרמב"ם, טובלים בנהר הנובע ממעיין אעפ"י שמכזב לעתים [מלבד הטמאים הצריכים 'מים חיים' לטהרתם].
 ואם כי מן הדין יש לסמוך על רוב הראשונים, ראוי להחמיר בדאורייתא כי גם הרא"מ נראה שסובר כהר"ן (עפ"י חזו"א מקואות תנינא ג,ו).
 ה. רבנו תם פסק (על פי הסוגיא בבכורות נה) להקל כסברת שמואל [ואפילו ביום גשמים עצמו (רשב"א). אך להש"ך, מודה ר"ת להחמיר במקומות החדשים שנתפשט הנהר מחמת ריבוי הגשמים (וע' בלשון הרמב"ן כאן). ואין כן דעת הב"י והחזו"א].
 ואילו רבנו חננאל והר"ף פסקו לחומרא כרב, שהרי גם שמואל עצמו חשש כן למעשה (עפ"י רמב"ן. וכן נקט להלכה שצריך לחוש לדבר).
 וכתבו הפוסקים שבמקום שאין מקוה, המנהג להקל ולטבול בנהרות שאינם מכזבים, אבל נהרות קטנים המכזבים מימיהם יש לחוש לרביית נוטפים ואין לטבול בהם דרך זחילתם (עפ"י מהרי"ק קטו, תרומת הדשן רנד, מהרי"ו ע; רמ"א יו"ד רא. וע"ש ב"ח). ואולם במקום שיש מקוה אין לטבול בנהרות אלא בזמן שהנהר קטן מאד (עפ"י לבוש וש"ך שם).
 ו. לדעת הר"ש והרא"ש (מקואות ה. וע' גם בעלי הנפש להראב"ד ורשב"א בשער המים יא) אף על פי שכשרבו מי גשמים אינו מטהר בווחלין, אין צריך ארבעים סאה אלא מטהר במשהו כמעין. ולדעת הר"ן, מקום שלא היה הולך מתחילה דינו כמקוה וצריך ארבעים סאה (ע' חזו"א מקואות קמא ו).
 ע"ע בבכורות נה.

[נחלקו תנאים האם אפשר לגדור את המים הווחלים לעשותם 'אשבורן' בדבר המקבל טומאה, אם לא (עפ"י מקואות ה,ה). והלכה כרבי יוסי שאוסר (ר"ן).
 הימים מטהרים בווחלים. מים מלווחים, מוכים ופושרים – כשרים לטבילה ופסולים למי חטאת (עפ"י פרה ח,ט; מקואות א,ח. מובא בר"ן).]

דף מא

סג. א. אלו מאמרים נוספים הובאו בסוגיא בעניני מחלה ורפואה?
 ב. כיצד נדרשו המקראות הללו: עשה לך כלי גולה; בחסר כל; כל מוציא ירהגני; למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך?
 א. אמר רבי אלכסנדר אמר רבי חייא בר אבא: אין החולה עומד מחליו עד שמוחלים לו על כל עונותיו שנאמר הפלח לכל עונכי הרפא לכל תחלאיכי.
 רב המנונא אמר: חזור לימי עלומי שנאמר רוטפש בשרו מנוער ישוב לימי עלומי; כל משכבו הפכת בחליו – אמר רב יוסף: לומר שמשכח למודו [וכך ארע לרב יוסף עצמו, שחלה ונעקר לו לימודו, והיה אביי מחזירו לפניו. וכדומה ארע לרבי, והחזירו רבי חייא תלמידו. וכן אותו כובס שהיה שומע גירסתו].
 ואמר רבי אלכסנדר אמר רבי חייא בר אבא: גדול נס שנעשה לחולה יותר מן הנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה, שאש של חולה – אש של שמים היא ומי יכול לכבותה.
 אמר רבא: אותה אש, אם לא שהיא 'שליח של מלאך המות' – מועילה היא כאטד המגן על הדקל סביבותיו, וכסם רפואה לגוף. רב נחמן בר יצחק אמר: לא היא ולא רפואתה.

אמר רבה בר יונתן אמר רב יהיאל: עירסן – שעורים ישנים קלופים שבתחילת הרקדת הנפה, ומבשלים אותם הרבה] יפה לחולה לרפואתו.

ב. עשה לך כלי גולה – זו נר וקערה ושטיח (רבי אמי [וי"ג: רבין] אמר רב).
בחסר כל – בלא נר ובלא שלחן (רבי אמי אמר רב); בלא אשה (רב חסדא); בלא שמש (רב ששת); בלא דעה (רב נחמן). תנא: בלא מלה ובלא רבב (שומן).
[אמר אביי: אוחזים אנו, אין 'עני' אלא בדעה. במערבא אמרו: 'דדא ביה – כולא ביה. דלא דא ביה – מה ביה. דא קני – מה חסר. דא לא קני – מה קני'].
אמר רבי חייא בר אבא, ואמרי לה רבי יהושע בן לוי: כיון שהגיע קיצו של אדם – הכל מושלים בו שנאמר והיה כל מצאי יהרגני. רב אמר: מן הכתוב הזה: למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. והביאו בגמרא שני מעשים על כך.

סד. מה דין הפעולות דלהלן במודרי הנאה?

א. ריפוי הגוף וריפוי בהמה.

ב. רחיצה ושינה עם המודר.

ג. אכילה עמו על שלחן אחד / מקערה גדולה אחת; עבודה משותפת בכרם.

א. חולה המודר הנאה מהרופא, רשאי הלה לרפאו, אבל אינו רשאי לרפא את בהמתו, אבל אומר לו: סם פלוני יפה לך, סם פלוני רע לך (רב זוטרא בר טוביה אמר רב).

א. מדובר שיש שם רופא אחר [ואפילו כמה רופאים. רשב"א], ואעפ"כ מותר לרפאו משום שמצוה הוא עושה – כי לא מן הכל זוכה אדם להתרפאות. ואם שאין שם רופא אחר, מותר לו לרפא אפילו בהמתו כדין 'השבת אבידה'. כן כתבו הרמב"ן ור"ע עפ"י הירושלמי. וכן פסק הרא"ש. ואולם הרא"ש בפירושו והתוס' כתבו שאין השבת אבידה בריפוי בהמתו. והרשב"א והמאירי הקשו על כך. [שמא הם מדברים כשאפשר ברופא אחר, ואעפ"י שיתכן ותרפא רק ממנו. וכצ"ל כדי שלא יסתרו דברי הרא"ש אהדי בפסקיו ובפירושו].

ב. מה שהתירו לרפאו, דוקא כשהסם של המודר, אבל כשהוא של הרופא לא, שאין התר משום מצוה כשנותן לו דבר מיד ליד (ר"ן). אך אם נוטל שכר על הסם, נראה בתוס' שמותר. הרי"ד פירש טעם ההתר כי ודאי לא הדירו הרופא במקום סכנה שיראה במיתתו ולא יעזור לו (וע' פיה"מ לרמב"ם). ולפי"ז מסתבר שאף כסם הרופא מותר, אלא שאין ליתנו לו בחנם. ונראה שאין מדובר בפיקוח נפש ממש, שאין צריך לומר, אלא בכגון חולי שיש בו סכנה ויש כאן רופאים שירפאוהו).

ואולם אם החולה הוא שאסר על עצמו את נכסיו של הרופא – אפשר שאפילו הסם של הרופא מותר, כי אומדים דעתו שלא הדירו מדבר שהוא לצורך חיותו (רשב"א, ר"ן. והרשב"א סיים ב'צ"ע'. גם בקר"א נקט מסברא שאין לומר כן אלא גבי דריסת רגל ולא בהנאה גמורה, שאל"כ בשאין לו מה יאכל מדוע לא יתן לו מיד ליד).

ג. במקום שנוטלים שכר על הרפואה – אסור לרפאו (פסקי הרא"ש. פירוש: לרפא בחנם, אבל בשכר כל שכן שמותר. וכ"כ הרי"ד).

ד. ריפוי בהמתו אסור אפילו בשכר – שהנאה היא לו (תורי"ד. וע' לעיל).

ה. נראה שלפי תלמוד שלנו אין הפרש אם הדיר הנאה מנכסיו או מגופו [אלא דין אחד לשניהם, להאסר בהנאת גופו ונכסיו]. ובירושלמי ישנה דעה המחלקת בדבר (עפ"י רמב"ן ומאירי).

כאשר הרופא מודר הנאה מהחולה – מותר לרפאו בחנם אבל לא בשכר (כן מבוואר לפי מה שרצו לפרש המשנה בס"ד. וכו"מ בתורי"ד). אבל אסור להיכנס לבית החולה אלא אם כן החולה הוא שנדר, שלא נדר מצורך חיותו [ואפשר שאם בקל יכול לצאת – אסור. וצ"ב]. אבל להיכנס כדי לרפא בהמתו בכל אופן אסור (עפ"י הפירוש המובא בתוס' וכו"ה בתורי"ד).

ב. רוחץ עם המודר באמבטי גדולה אבל לא בקטנה. ומזיע עמו אף בקטנה (רבי יהודה). רבי מאיר אוסר לרוחץ אף בגדולה (גזרה אטו קטנה (ר"ן). וי"מ שסובר אפילו הנאה כל דהו אסורה. תורי"ד). וישן עמו במטה. רבי יהודה אומר: בימות החמה, או אף בימות הגשמים ובמטה גדולה אבל בקטנה לא לפי שנהנה מחומו. רבי מאיר אוסר בין בקטנה בין בגדולה (ואפילו בימות החמה – משום גזרה (ר"ן). או משום שאוסר בהנאה כלשהי. רי"ד).

א. הר"ן ועוד ראשונים פירש שרבי יהודה מפרש דברי תנא קמא ואינו חולק. ואילו הרי"ד פירש שת"ק מתיר בכל אופן, שהנאת חימום המטה אינה חשובה.
ב. הלכה כרבי יהודה (רמב"ם רא"ש וש"פ).

ג. מיסב עמו על המטה ואוכל עמו על השלחן (ואין גוזרים שמא יאכל משלו), אבל לא מן התמחוי (שמא ימשוך ידו מלאכול לכבוד חברו ונמצא מהנהו. ר"ן), אבל אוכל הוא עמו מן התמחוי החוזר (שכמות האוכל מרובה ומספקת לשניהם כדי שבעם. ראשונים. וי"מ באופן אחר. ערמב"ם ותורי"ד). ולא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים (אעפ"י שהוא כלי גדול יותר מן התמחוי (מאירי) ויש בו מאכל הרבה (פירא"ש). ולפי שאין הפועלים מחזירים מהאבוס לבעל הבית, לא שנה התר באבוס החוזר. ר"ן). ולא יעשה עמו באומן (= שורת הכרם). דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: עושה ברחוק ממנו [אבל לא בקרוב, שמרפה את הקרקע לפניו בעבודתו. ורבי מאיר גזר רחוק משום קרוב]. הלכה כחכמים (רמב"ם ריטב"א וש"פ).

דף מב

סה. א. האם אדם אוסר דבר שברשותו על חברו לכשיצא מרשותו?

ב. המודר הנאה מחברו או מודר ממנו מאכל, האם יורד לתוך שדהו בשביעית ללקט מפירותיו? האם מותר לו לאכול מפירות הנוטות חוץ לשדה?

א. מסקנת הסוגיא שאדם אוסר דבר שברשותו לכשיצא מרשותו. ולא רק כשאמר כן בפירוש, כגון האומר לבנו 'קונם שאתה נהנה לי, בחייו ובמותו' – לא יירשנו (ר"ן): כלומר אסור לו ליהנות מירושתו כשאר יורשים), אלא אפילו סתם ואסר 'נכסים אלו' – אסור. ואולם אם אמר 'נכסי' – אין בכלל איסורו אלא כשנכסיו ברשותו.

א. יש אומרים שב'נכסי אלו' אסור כמו 'נכסים אלו' (רשב"א ר"ן וריטב"א עפ"י הירושלמי וגירסת הגמרא). ויש גורסים בגמרא 'נכסים אלו' (עמאירי ועוד) ומסתפקים בדין 'נכסי אלו' (ערא"ש). וי"א שלדעת תלמוד שלנו 'נכסי אלו' דינו כ'נכסי' (עפ"י רדב"ז בדעת הרמב"ם, ויד).

ב. גם אם אסר 'בחייו ובמותו' לאדם אחר שאינו יורשו – נראה שחל הנדר (עפ"י קרן אורה. ע"ש).
ג. מסתבר שרק כשהאיסור התחיל ברשותו, יכול להמשיך אחר כך, אבל אין יכול אדם לאסור נכסיו על אחרים רק לאחר שיצאו מרשותו. וכן כתב הש"ך (קרן אורה).